

การประเมินคุณค่าวัดมัทธมาวาสวรวิหาร จ.สงขลา
ตามเกณฑ์พิจารณาแหล่งมรดกโลก

The Value Assessment of Matchimawas Temple in
Songkhla Oldtown According to the Criteria of World Heritage
Site.

รับบทความ	13/03/2020
แก้ไขบทความ	13/04/2020
ยอมรับบทความ	14/04/2020

ชนิกานต์ เกียรติไพบูลย์

หลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม สถาบันอาศรมศิลป์

Chanikan Kiatpaiboon

Master of Architecture Program in Community and Environmental Architecture,

Arsom Silp Institute of the Arts

Kant_arch@hotmail.co.th

บทคัดย่อ

จากนโยบายท้องถิ่นในการผลักดันเมืองเก่าสงขลาให้เป็นเมืองมรดกโลกนั้น องค์ประกอบที่สำคัญของเมืองจำเป็นต้องได้รับการประเมินเพื่อยืนยันถึงคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล และมีศักยภาพที่เพียงพอต่อการเป็นมรดกโลก โดยจะต้องดำเนินการจัดเตรียมข้อมูลเพื่อประกอบการขอขึ้นทะเบียนบัญชีรายชื่อเบื้องต้น ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกในกระบวนการพิจารณาเป็นมรดกโลก

เมืองเก่าสงขลา (บ่อয়ง) มีมรดกวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ จึงได้กำหนดขอบเขตวิจัยให้อยู่ในพื้นที่กำแพงเมืองเก่าสงขลา รวมถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากการพัฒนาเมือง และการเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงเป็นเหตุผลเร่งด่วนเพื่อเริ่มทำการศึกษาก่อนเป็นพื้นที่แรก โดยเริ่มกระบวนการวิจัยด้วยการศึกษามรดกวัฒนธรรมประเภทศาสนสถาน อันเป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งของเมืองเก่า พบว่ามีศาสนสถาน 3 ประเภทประกอบด้วย วัด 6 แห่ง ศาลเจ้าจีน 5 แห่ง และมัสยิด 1 แห่ง รวมเป็น 12 แห่ง โดยมีวัดมัทธมาวาสวรวิหารเป็นพื้นที่กรณีศึกษาจากการคัดเลือกด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อเป็นตัวอย่างในการประเมินคุณค่า หาความเชื่อมโยงระหว่างวัดกับบริบทเมืองเก่าและทะเลสาบสงขลา และเพื่อเป็นแนวทางการประเมินคุณค่าให้กับศาสนสถานอื่น ๆ ในเมืองเก่าสงขลา โดยมีความคาดหวังว่าข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการจัดเตรียมข้อมูลเพื่อนำเสนอเมืองเก่าสงขลาสู่การเป็นเมืองมรดกโลก

ผลจากการประเมินวัดมัทธมาวาสวรวิหาร เมื่อนำมาพิจารณาตามเกณฑ์ที่จะนำเสนอสงขลาเป็นมรดกโลกในเกณฑ์ข้อที่ 2 และข้อที่ 5 ซึ่งสามารถอธิบายความสอดคล้องตามเกณฑ์กล่าวคือ วัดมัทธมาวาสวรวิหารสะท้อนความเชื่อมโยงการวางผังเมืองในบริบทเมืองเก่าสงขลา การหันหน้าวัดสู่ทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นหน้าเมืองในอดีต อีกทั้งองค์ประกอบสำคัญบางประการภายในบริเวณวัด เช่น หินแกรนิต ภูมิปัญญากระบือดินเผา ถูกลำมาเป็นวัสดุในการก่อสร้าง แสดงถึงอิทธิพลและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจากจีน ดังนั้น แนวทางการพิจารณาคุณค่าอันโดดเด่นเป็นสากลของศาสนสถาน จึงควรคำนึงถึงความเชื่อมโยงต่อบริบทเมืองที่เกี่ยวข้องกับทะเลสาบสงขลา และแสดงออกถึงความเป็นพหุวัฒนธรรม อันเกิดจากการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์เด่นของเมืองเก่าสงขลาในการนำเสนอเป็นมรดกโลก

คำสำคัญ: เกณฑ์พิจารณาแหล่งมรดกโลก คุณค่าอันโดดเด่นเป็นสากล มรดกวัฒนธรรม ศาสนสถาน

Abstract

In order to execute the local municipal policy to nominate Songkhla Old Town for a world heritage city, the location of interest must pass the assessment for the Outstanding Universal Value qualification as well as exhibit the capability to become a world heritage site. This assessment started with the preparation of a location profile for the Tentative List submission, which is the first step of the evaluation process for the world heritage nomination.

The Songkhla Old Town (Bo Yang sub-district) comprised of numerous tangible and intangible cultural heritages. Thus, the research scope of this work was confined within the area surrounding the ancient wall of the old town. Taking into consideration a rapid change induced by town development and the site's reputation as a tourist attraction, it is critical that a site study is first conducted in this area. This work began with an examination of the cultural heritage sites at a significant segment of the old town, the religious places. The initial investigation uncovered a total of twelve houses of worship which can be classified into three categories as such: six Buddhist temples, five Chinese shrines, and one mosque. The Matchimawas Temple, selected via the community participation process, was a case study for an assessment of the relationship dynamics between the religious places, the old town, and the Songkhla Lake. This investigation could subsequently be used as a guideline for the future assessment of other religious places in the area. The findings would also be beneficial for the nomination of Songkhla Old Town as a candidate for the world heritage city.

In accordance with the world heritage selection criteria (ii) and (v), the attributes of the Matchimawas Temple reflected a connection between the landscape design of the city of Songkhla and the old town cultural motives. The lakefront position of the Matchimawas Temple coincides with the position of the historic city frontier, and the construction components of the building (i.e. granite and clay tiles) also convey an influence of the local wisdom and the cultural exchange between Thailand and China. Therefore, the guideline for future assessments of the Outstanding Universal Values of religious places should highlight the relationship dynamics between the city of Songkhla and its lake, along with the expression of interculturalism deriving from transpired cultural exchanges. Indeed, this remarkable identity of the Songkhla Old Town is sure to provide a competitive advantage for the proposal to attain the world heritage title.

keywords: *Criteria of selection for World Heritage, Outstanding universal value, Cultural heritage, Religious place*

บทนำ

เมืองเก่าสงขลา (บ่อียง) มีแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญในพื้นที่ทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ แหล่งมรดกวัฒนธรรมซึ่งถูกสะท้อนว่ามีคุณค่านั้น จำเป็นต้องได้รับการประเมินเพื่อเป็นข้อพิสูจน์ และยืนยันอย่างมีเหตุผล ว่าคุณค่าเหล่านั้นสอดคล้องตามหลักการที่เชื่อถือได้หรือไม่ อย่างไร ดังเช่นกรณีวัดมัสยิดมิมาวาสวรวิหาร ซึ่งถูกสะท้อนว่าเป็นวัดเก่าแก่ที่มีคุณค่าความสำคัญ ทั้งยังเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีของย่านเมืองเก่าสงขลา ประกอบกับเหตุผลด้านนโยบายการผลักดันเมืองเก่าสงขลาสู่การเป็นเมืองมรดกโลก จึงได้นำเอาเกณฑ์การพิจารณาแหล่งมรดกโลกมาเป็นแนวทางสำหรับการประเมินพื้นที่ เพื่อระบุคุณค่าของวัดรวมถึงอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างวัดกับบริบทเมืองเก่าที่จะนำเสนอเป็นมรดกโลก ซึ่งจะต้องแสดงออกถึงคุณค่าในระดับสากลเท่านั้นจึงจะได้รับการพิจารณาเป็นมรดกโลก และเพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับประเมินคุณค่าศาสนสถานอื่น ๆ ในเมืองเก่าสงขลา โดยคาดหวังว่าข้อมูลจากการดำเนินงานและการสรุปผลการวิจัยครั้งนี้ จะสามารถเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการจัดเตรียมข้อมูลเมืองเก่าสงขลาสู่การเป็นเมืองมรดกโลกได้

วัตถุประสงค์

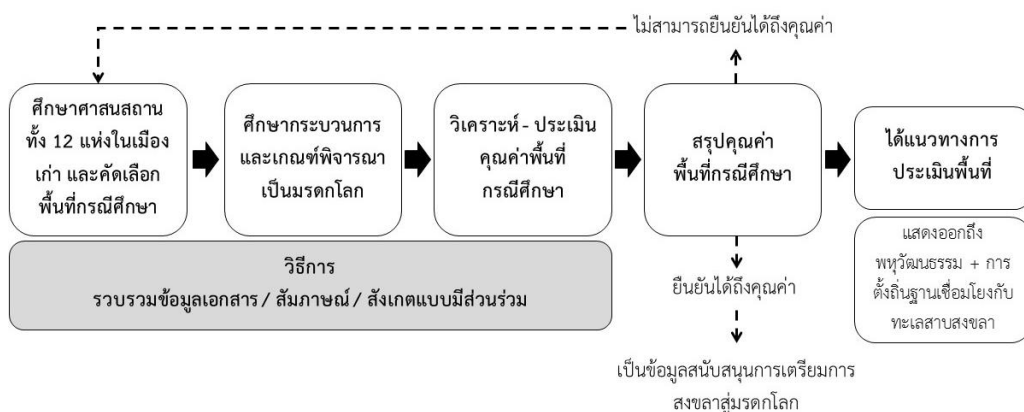
1. เพื่อประเมินคุณค่าความสำคัญของวัดมัสยิดมิมาวาสวรวิหาร จ.สงขลา ตามเกณฑ์การพิจารณาแหล่งมรดกโลก
2. เพื่อหาแนวทางในการประเมินคุณค่าสำหรับศาสนสถานในเมืองเก่าสงขลา
3. เพื่อระบุคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล ที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของศาสนสถานในเมืองเก่าสงขลาผ่านกรณีศึกษา

วิธีการวิจัย

บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีวิธีการเก็บข้อมูล ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลเอกสาร (documentary search) การสัมภาษณ์ (Interview research) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยมีกระบวนการดำเนินงานวิจัยดังนี้

1. การคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม
2. การศึกษากระบวนการ และเกณฑ์การพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลก
3. การวิเคราะห์ และประเมินคุณค่าพื้นที่กรณีศึกษา
4. สรุปคุณค่ากรณีศึกษา

ซึ่งหากพบว่า ผลการประเมินพื้นที่ไม่อาจยืนยันได้ถึงคุณค่าอย่างมีนัยสำคัญต่อการนำเสนอเมืองเก่าสงขลาเป็นมรดกโลกก็จะดำเนินการคัดเลือกพื้นที่ใหม่ สำหรับผลการศึกษาพื้นที่ซึ่งสามารถยืนยันได้ถึงคุณค่าดังกล่าว ก็จะเป็นข้อมูลสนับสนุนการเตรียมการสงขลาสู่กระบวนการเป็นมรดกโลกได้

ภาพ 1 กระบวนการดำเนินงานวิจัย

การดำเนินงานวิจัย

การคัดเลือกพื้นที่การศึกษาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

การคัดเลือกให้วัดมัชฌิมาวาสเป็นพื้นที่การศึกษา ได้นำกระบวนการมีส่วนร่วมมาประกอบการดำเนินงาน ซึ่งสมาคมนานาชาติด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน (International Association for Public Participation) ได้แบ่งระดับการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 5 ระดับคือ 1) การให้ข้อมูลข่าวสาร 2) การรับฟังความคิดเห็น 3) การมีส่วนเกี่ยวข้อง 4) การสร้างความร่วมมือ และ 5) การเสริมอำนาจแก่ประชาชน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ ประชุมกลุ่มย่อย เพื่อสอบถาม และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งยังส่งผลให้ได้ข้อมูลคุณค่าที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความผูกพันของชุมชนกับพื้นที่ เรื่องราวในอดีต ความเชื่อ และจิตวิญญาณ เป็นต้น

กระบวนการคัดเลือกพื้นที่การศึกษา

1. **ขั้นตอนการสืบค้นข้อมูล** : ทำการสำรวจ จัดเก็บข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบริบทเมืองเก่าสงขลา (บ่อทราย และศาสนสถานทั้ง 12 แห่ง ประกอบด้วยข้อมูล ประวัติ ตำแหน่งที่ตั้ง สภาพปัจจุบัน และสังเกตแบบมี ส่วนร่วมจากกิจกรรมทางศาสนา พบว่ามีความเป็นพหุวัฒนธรรมปรากฏอยู่ในทุกศาสนสถาน
2. **ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล** : ข้อมูลที่ได้จากการสำรวนำมาวิเคราะห์ โดยจัดประชุมกลุ่ม สัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการท้องถิ่น ตัวแทนชุมชนโดยรอบศาสนสถาน เพื่อนำมากำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกศาสนสถานเบื้องต้นที่จะใช้ในการนำเสนอข้อมูล ประกอบด้วย 1) อายุของศาสนสถาน 2) คุณค่าความแท้ดั้งเดิมและบูรณภาพ 3) ความพร้อมของพื้นที่ในการบริหารจัดการเชิงอนุรักษ์
3. **ขั้นตอนนำเสนอข้อมูล** : นำข้อมูลขั้นที่ 2 มาจัดทำบอร์ดนำเสนอ จัดแสดงผ่านนิทรรศการขยายต่อม ในพิธีลงนามความร่วมมือ (MOU) และประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชน โครงการจัดทำแผนแม่บทฯ สงขลาสู่ มรดกโลก เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2560 ช่วงเวลาสอบถาม 13.00 - 16.00 น. เพื่อเป็นการทวนสอบข้อมูลยืนยันความถูกต้อง และสอบถามความคิดเห็นว่าศาสนสถานใดมีคุณค่าส่งเสริมสงขลาสู่มรดกโลก ซึ่งควรเริ่มดำเนินการก่อนเป็นที่แรก และมีข้อเสนอแนะอย่างไรบ้าง โดยใช้กระดานโต้ตอบลงบนบอร์ดนำเสนอ
4. **ขั้นตอนการคัดเลือกเป็นพื้นที่การศึกษา** : จากจำนวนผู้เข้าร่วมขมนิทรรศการ 38 คน (นับจากกระดานโต้ตอบ 1 คนต่อ 1 แผ่น) สรุปได้ว่าเสียงส่วนใหญ่เสนอให้วัดมัชฌิมาวาสวรวิหารเป็นกรณีศึกษา 34 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 89.47 จากจำนวนผู้เข้าร่วมขมนิทรรศการ

ภาพ 2 นิทรรศการเพื่อการมีส่วนร่วมในการคัดเลือกพื้นที่การศึกษา

เมื่อได้พื้นที่การศึกษาสำหรับเป็นตัวอย่างในการหาแนวทางการประเมินคุณค่าแล้ว ลำดับต่อไปจึงเป็นการศึกษากระบวนการ และเกณฑ์ในการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลก เพื่อทำความเข้าใจระเบียบขั้นตอนการดำเนินการ เพื่อกำหนดแนวทางการประเมินคุณค่าอย่างมีหลักการ

การศึกษากระบวนการ และเกณฑ์การพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลก

การศึกษาขั้นตอนและวิธีการประเมินด้วยเกณฑ์พิจารณาแหล่งมรดกโลก ศึกษาจากคู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก ได้กล่าวถึงองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ ยูเนสโก (UNESCO) มีพันธกิจเพื่อสร้างสรรค์สันติภาพโลก ด้วยการสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันของมวลมนุษยชาติผ่านการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม ซึ่งกลไกในการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก จึงเป็นกลไกสำคัญที่จะผลักดันให้วิสัยทัศน์ และพันธกิจของยูเนสโก บรรลุตามวัตถุประสงค์ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2561, น.132)

กระบวนการประเมินคุณค่าอันโดดเด่นเป็นสากล

แหล่งที่ทำการนำเสนอจะต้องสามารถยืนยันได้ถึงคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล (Outstanding Universal Value : OUV) โดยใช้หลักเกณฑ์ (criteria) 10 ข้อในการอธิบายลักษณะของคุณค่าดังกล่าวซึ่งต้องสอดคล้องอย่างน้อย 1 ข้อ แล้วจึงพิจารณาความแท้ดั้งเดิม (authenticity) ความครบถ้วนสมบูรณ์ (integrity) แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงเพื่อหาแนวทางปกป้องคุ้มครอง ตามลำดับ

1. เกณฑ์การพิจารณา (Criteria) 10 ข้อ

ประกอบด้วยเกณฑ์ข้อที่ 1 - 6 ด้านมรดกวัฒนธรรม (cultural criteria) เกณฑ์ข้อที่ 7 - 10 แหล่งมรดกทางธรรมชาติ (natural criteria) และแบบผสมผสาน (mix cultural heritage) (UNESCO, 2017, pp.25-26) ซึ่งหากเมืองเก่าสงขลาเสนอในประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรม อาจพิจารณาทั้งด้านมรดกวัฒนธรรมและธรรมชาติ

2. ความแท้และดั้งเดิม (Authenticity)

แหล่งที่นำเสนอภายใต้เกณฑ์ข้อที่ 1 - 6 ต้องมีสภาพความเป็นของแท้ดั้งเดิม เอกสารนารว่าด้วยความแท้ดั้งเดิม ให้พิจารณาจากคุณลักษณะสำคัญ ได้แก่ 1) รูปแบบและการออกแบบ 2) วัสดุและสาร 3) การใช้ประโยชน์ 4) จารึกประเพณี เทคนิค และระบบการจัดการ 5) สถานที่ตั้งและสภาพแวดล้อม 6) ภาษาและรูปแบบอื่น ๆ ของมรดกที่สัมผัสไม่ได้ 7) จิตวิญญาณและความรู้สึก และ8) ปัจจัยภายในและภายนอกอื่น ๆ จึงเป็นการพิจารณามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible cultural heritage) แม้มีการสร้างขึ้นใหม่โดยอาศัยร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี และเอกสารบันทึกการก่อสร้าง บุรณะที่เชื่อถือได้ ไม่คาดเดา และพิจารณาสิ่งที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) เพื่อหาคุณค่าในเชิงนามธรรม (UNESCO, 2017, pp.26-27)

3. ความครบถ้วนสมบูรณ์หรือบูรณภาพ (Integrity)

พิจารณาองค์ประกอบสำคัญของพื้นที่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงร่องรอย ขนาด หรือหลักฐานที่เพียงพอ ที่จะยืนยันถึงความมีคุณค่าอันโดดเด่นเป็นสากล แหล่งที่นำเสนอจะต้องมีสภาพความครบถ้วนสมบูรณ์ ซึ่งมีแนวทางการประเมิน ดังนี้ 1) มีทุก ๆ องค์ประกอบที่จำเป็นในการอธิบายถึงคุณค่าโดดเด่นเป็นสากลของพื้นที่ 2) มีขนาดเพียงพอที่จะเป็นหลักฐานความเป็นตัวแทนของสภาพซึ่งแสดงออกถึงนัยสำคัญของพื้นที่ และ3) พื้นที่อยู่ในสถานะอันเลวร้ายจากการถูกพัฒนา และการถูกปล่อยปละละเลย ซึ่งเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่า (UNESCO, 2017, pp.27-28)

4. การศึกษาแนวโน้มความเปลี่ยนแปลง

เป็นการศึกษาสภาพอดีต ปัจจุบัน ไปถึงแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงในอนาคต เพื่อหาปัจจัยเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่าความสำคัญของพื้นที่ลงได้ และเพื่อประกอบการหาแนวทางปกป้องคุ้มครอง และบริหารจัดการ (protection and management) เช่น การออกระเบียบ กฎหมาย (UNESCO, 2017, p.29)

อย่างไรก็ตามเกณฑ์ที่กล่าวมานี้ถือเป็นเกณฑ์ในระดับสากล ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาวิธีการระบุคุณค่าความโดดเด่นเป็นสากล ในการแสดงถึงจุดเด่นของพื้นที่ที่มีความแตกต่างจากแหล่งมรดกโลกอื่น ๆ นำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อขอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก สำหรับศาสนสถานในเมืองเก่าสงขลาที่เช่นเดียวกัน ควรที่จะต้องระบุคุณค่าความโดดเด่นเป็นสากลให้ได้ด้วย ดังนั้น การวิจัยจึงได้ทำการศึกษาประเด็นดังกล่าว ผ่านกรณีศึกษาวัดมัสยิดมัสยิดวาฬารวารี

กระบวนการพิจารณาเป็นมรดกโลก

ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ 1) การเข้าสู่บัญชีรายชื่อเบื้องต้น (tentative list) 2) การเตรียมเอกสารขอขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลก โดยรัฐภาคี 3) ผ่านองค์กรที่ปรึกษา ได้แก่ ICOMOS / IUCN / ICCROM 4) คณะกรรมการมรดกโลกทำการพิจารณา และ 5) ประกาศเป็นมรดกโลก (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2556:7)

เมืองเก่าสงขลาอยู่ในขั้นตอนเตรียมการเข้าสู่บัญชีรายชื่อเบื้องต้น (tentative list) โดยมีความเห็นจากการประชุมคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าสงขลา เมื่อวันที่ 25 ก.ค. 2561 ว่าสงขลาเป็นเมืองเก่าที่มีความโดดเด่นตามเกณฑ์พิจารณาข้อที่ 2 และ 5 จากลักษณะการเป็นเมืองท่าบนเส้นทางการค้าที่สำคัญในอดีต สะท้อนการตั้งถิ่นฐานซึ่งเชื่อมโยงกับทะเลสาบสงขลา เกิดการแลกเปลี่ยนจนเป็นพื้นที่พหุวัฒนธรรม ซึ่งจะต้องเตรียมนำเสนอคุณค่าของพื้นที่ คัดเลือกแหล่งกำหนดขอบเขต การพิจารณาเปรียบเทียบแหล่ง รวมถึงเสนอแนวทางการป้องกันและรับมือความเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่า

ดังนั้น ก่อนที่จะดำเนินการประเมินต่อไป จึงจำเป็นต้องอธิบายถึงคุณค่าความโดดเด่นเป็นสากลของวัดมัสยิดวาฬารวารีให้ได้เสียก่อน โดยได้ศึกษาแนวคิดการประเมินคุณค่ามรดกวัฒนธรรมที่เคยมีผู้ให้แนวทางไว้ดังนี้ หนึ่ง ชูวิทย์ สุจฉายา (2552, น.72) ได้จำแนกการประเมินคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมไว้เป็นความสำคัญด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) ความสำคัญต่อย่าน 2) ความสำคัญด้านการใช้งาน 3) ความสำคัญด้านบริบท ได้แก่ เส้นทางคมนาคม ที่ตั้ง อาคารเพื่อกำหนดคุณค่าลักษณะเด่นพิเศษ หาได้ยาก เหลืออยู่น้อยในระดับพื้นที่ไปจนถึงในระดับโลก สอง ธนิก เลิศชาญฤทธ์ (2559, น.40) ได้กล่าวว่าทรัพย์สินทางวัฒนธรรมทุกประเภทมีคุณค่าและความหมาย แบ่งออกเป็น 4 ด้านด้วยกันได้แก่ 1) คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ 2) คุณค่าเชิงวิชาการ 3) คุณค่าเชิงสุนทรียะ 4) คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ และสาม ญัตติพรเบ็ญจ (Australia ICOMOS, 2013) แบ่งคุณค่ามรดกวัฒนธรรมเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) ด้านประวัติศาสตร์ 2) ด้านสังคม 3) ด้านภูมิปัญญา 4) ด้านความงาม จะเห็นได้ว่า ทั้งสามแนวทางมีวัตถุประสงค์และเกณฑ์ในการจำแนกใกล้เคียงกัน การศึกษาครั้งนี้จึงกำหนดแนวทางการประเมินคุณค่าขึ้นเป็น 5 ด้านคือ 1) ด้านประวัติศาสตร์ 2) ด้านสังคม 3) ด้านภูมิปัญญา 4) ด้านความงาม และ 5) ด้านเศรษฐกิจ

การวิเคราะห์ และประเมินคุณค่าวัดมัสยิดวาฬารวารี

การประเมินวัดมัสยิดวาฬารวารีเพื่อหาข้อมูลยืนยันว่าวัดมีคุณค่าอย่างไร และคุณค่าดังกล่าวเชื่อมโยงกับบริบทเมืองเก่าสงขลาซึ่งจะนำเสนอเป็นเมืองมรดกโลกได้หรือไม่ เริ่มดำเนินงานโดยการศึกษา สืบค้น จัดเก็บข้อมูลมาประกอบการวิเคราะห์ และประเมินพื้นที่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ข้อมูล และองค์ประกอบสำคัญของวัดมัสยิดวาฬารวารี จ.สงขลา

ประวัติวัดมัสยิดวาฬารวารี

เดิมชื่อวัดยายศรีจันทร์ ตามชื่อผู้สร้างสมัยอยุธยาตอนปลาย ต่อมาเรียกวัดกลาง และเปลี่ยนเป็นวัดมัสยิดวาฬารวารี เมื่อ พ.ศ.2431 โดยพระเจ้าอนงยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโณรส ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 7 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง มีหลักฐานการบูรณปฏิสังขรณ์ตั้งแต่สมัยเจ้าพระยาอินทรีศรี (บุญห่วย) ตรงกับช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 (พ.ศ.2338 - 2342) เป็นต้นมา ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่ม 92 ตอนที่ 136 วันที่ 21 ก.ค. พ.ศ.2518 หน้า 22 พื้นที่โบราณสถานประมาณ 10 ไร่ 3 งาน 55 ตารางวา (กรมศิลปากร, 2556, น.371-395)

ข้อมูลทางกายภาพ

วัดมณีมาวาสวรวิหาร ตั้งอยู่ ณ ถนนไทรบุรี ตำบลบ่อทราย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา หากพิจารณาตำแหน่งการวางผังของวัด พบว่าหันสู่ทิศตะวันตกซึ่งเป็นด้านหน้าวัด โดยมีถนนไทรบุรีเป็นเส้นทางสัญจรหลักในปัจจุบัน และมีถนนยะลาซึ่งมีแนวถนนเริ่มต้นจากประตูหน้าวัดตรงสู่ประตูอักษิณภูมิ ซึ่งเป็นประตูเมืองเก่าออกสู่ทะเลสาบสงขลา ตามแผนที่เมืองเก่าสงขลา (ศรุตม์ เพชรสกลวงศ์, 2554) ดังภาพ 3 แสดงความเชื่อมโยงระหว่างตำแหน่งวัดกับบริบทเมืองเก่า

ภาพ 3 แสดงตำแหน่งศาสนสถานในกำแพงเมืองเก่าสงขลา
ที่มา ปรับปรุงเพิ่มเติมจากแผนที่เมืองเก่าสงขลา (ศรุตม์ เพชรสกลวงศ์, 2554)

ภาพ 4 แสดงผังบริเวณ และองค์ประกอบสำคัญภายในวัดมณีมาวาสวรวิหาร

การวางผังของวัดแบ่งพื้นที่เป็นเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และธรณีสงฆ์ มีพระอุโบสถ พระวิหาร อยู่ในตำแหน่งประธาน ดังภาพ 5 และจากการทบทวนประวัติศาสตร์ ศึกษาพัฒนาการของสิ่งปลูกสร้าง และการบูรณะภายในบริเวณวัด ดังภาพ 6 ร่วมกับการทบทวนการศึกษาที่ผ่านมา เช่น งานศึกษาของ ธีระยุทธ สุวลักษณ์ (2554) ทำให้สามารถอธิบายได้ว่า สืบเนื่องจากการกลั่นาพระพุทธรูปศาสนาในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเพื่อสมดุลทางการปกครองมาแต่อยุธยา มีการสร้าง วัด วาอารามกระจายทั่วบริเวณดังกล่าว จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยากับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาถอยห่างกัน จนสมัยร.3 พระองค์ทรงฟื้นฟูพุทธศาสนาในพื้นที่อีกครั้ง จึงมีการสร้างสถาปัตยกรรมรูปแบบไทยประเพณีผสมรูปแบบจีนประเพณี ในสมัยร.4 ปรากฏสถาปัตยกรรมพระราชนิยม จนกระทั่งสมัยร.5 ซึ่งเป็นสมัยที่สถาปัตยกรรมได้รับความนิยม จึงปรากฏอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกในวัดด้วยเช่นกัน เช่น พระวิหารมีการก่อซุ้มประตูหน้าต่างในลักษณะเป็นวงโค้ง นอกจากนี้ยังได้สืบค้นภาพเก่าจากหอจดหมายเหตุเฉลิมพระเกียรติฯ สงขลา และจากอาจารย์ จรัส จันทรพรหมรัตน์ นักสะสมภาพเก่าของสงขลา รวมถึงการศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต เช่น โครงการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์หลังใหม่ ดังที่วิเคราะห์ไว้ในตาราง 1

ภาพ 5 แสดงการศึกษาแนวแกน (ซ้าย) และการแบ่งเขต (ขวา) วัดมัสยิดมามาวาสวรวิหาร

ภาพ 6 ภาพจำลองเพื่อศึกษาปีพ.ศ.ที่ปรากฏสิ่งปลูกสร้างและการบูรณะภายในบริเวณวัด

การประเมินคุณค่าวัดมัสยิดมามาวาสวรวิหาร 5 ด้าน

ด้านประวัติศาสตร์ : วัดมีประวัติศาสตร์การก่อสร้างและบูรณะที่น่าสนใจ โดยในยุคสมัยหนึ่งซึ่งมีเจ้าเมืองเชื้อสายจีนได้ทำนุบำรุงพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาหลักประจำท้องถิ่นสงขลามานแต่เดิม ในเมืองเก่าสงขลาบ่ออย่างไม่ปรากฏวัดจีน หรือ โรงทานแบบจีน มีเพียงศาลเจ้าไ้ประดิษฐานองค์เทพตามคตินิยมของชาวจีน แต่พบว่าต้นตระกูลเก่าแก่เชื้อสายจีนในสงขลา ล้วนมีประวัติเกี่ยวข้องกับการทำบุญ สร้างวัดวาอารามหลายแห่ง ดังเช่น จารึกอักษรจีนตรงเสาประตูกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถวัดมัสยิดมามาวาส แปลโดยรวมกล่าวถึงเจ้าเมืองเชื้อสายจีนแห่งตระกูลกู (ตระกูล ณ สงขลา) ได้ทำนุบำรุงพุทธศาสนา ได้

ร่วมพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย (กรมศิลปากร, 2545, น.122) เหตุดังกล่าวถือเป็นการแสดงออกถึงการยอมรับต่อการปกครองจากส่วนกลาง และการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวจีนให้เข้ากับถิ่นที่อยู่อาศัย อีกทั้งประวัติการเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งได้ให้การอุปถัมภ์วัดมณีมาวาส เสมอมาดังเช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเปลี่ยนชื่อวัดเป็น วัดมณีมาวาส ต่อมาได้รับพระราชทานโฉนดที่ดินจากร.6 และแต่งตั้งให้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร แสดงถึงสถานะความสำคัญของวัดกับการปกครองทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ

ด้านสังคม : ในอดีตวัดแห่งนี้มีบทบาททางสังคม คือเป็นวัดซึ่งใช้ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการ เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลานข้าราชการ เป็นที่พักของนักเรียนจากต่างอำเภอ มีโบราณวัตถุ โบราณสถานยืนยันถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับต่างชาติ เช่น พระประธานทำด้วยหินอ่อนฝีมือช่างจีน กล่าวกันว่าเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์ ณ สงขลา) สักมาจากประเทศจีน (กรมศิลปากร, 2556, น.383) แสดงถึงการติดต่อโดยตรงกับจีนแผ่นดินใหญ่ และยังพบความเชื่อมโยงระหว่างศาสนสถานในระดับพื้นที่ ดังเช่น พระวิหารของวัด กับอาคารละหมาดมัสยิดอุสาสนอิสลาม สร้างโดยช่างชุดเดียวกันจึงมีรูปแบบคล้ายคลึงกันดังรูปเปรียบเทียบในตาราง 1 ปัจจุบันวัดยังคงเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และจัดประเพณีท้องถิ่น เช่น ชิงเปรต ชักพระ เป็นต้น อีกทั้งคติความเชื่อที่ยึดโยงจิตใจผู้คนในพื้นที่ ดังตัวอย่างคติพุทธผสมพราหมณ์ในการสร้างยักษ์บนกำแพงวัด ซึ่งพบว่าปัจจุบันยังมีชาวบ้านนำเครื่องสักการะมาถวาย และวัดคงยังเป็นพื้นที่ศึกษาเรียนรู้ที่สำคัญให้กับเยาวชนทั้งในพื้นที่ และจากต่างพื้นที่

ด้านภูมิปัญญา : การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา ซึ่งได้นำเอาวิทยาการภูมิปัญญาติดตัวมาด้วย ตัวอย่างภูมิปัญญาด้านการก่อสร้าง มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพภูมิอากาศสงขลาบางส่วน เช่น การยื่นชายคาให้ยาวขึ้นป้องกันฝน หรือการขยายขนาดประตูหน้าต่างให้กว้างขึ้นเพื่อรับลมตามฤดูกาล ตัวอย่างสถาปัตยกรรมจีนพบได้จากกฎีรูปทรงจีนภายในบริเวณวัด และวัสดุท้องถิ่นขึ้นชื่อ ที่เกิดจากการรับเอาภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาจากจีน นั่นคือกระเบื้องดินเผาสงขลา ด้วยคุณสมบัติเฉพาะของเนื้อดิน มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ จึงเป็นที่นิยมแพร่หลายในยุคสมัยหนึ่ง ดังพบได้ที่วัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราช รอบพระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม ใช้ในการซ่อมแซมหลังคาพระบรมธาตุไชยา เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2545, น.116-117) พบในวัดมณีมาวาส ใช้ในการปูพื้นทางเดิน นำมาก่อเป็นกำแพงแก้ว และเป็นวัสดุผนังหลังคา นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาเรือนไทยพื้นถิ่น เช่น กฎีเรือนไม้ยกพื้นสูง มีฐานรองรับเสาป้องกันความชื้นจากดิน

ด้านความงาม : พระอุโบสถวัดมณีมาวาสมีลักษณะงดงามโดดเด่นกว่าวัดอื่น ๆ ในเมืองเก่าสงขลา มีรูปแบบรัตนโกสินทร์ ย่อส่วนมาจากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ สร้างโดยช่างหลวงในกรมช่างสิบหมู่ร่วมกับช่างท้องถิ่น (กรมศิลปากร, 2545, น.106) จิตรกรรมฝาผนังได้รับอิทธิพลศิลปะตะวันตกประยุกต์ผสมรูปแบบไทย มีการผลักระยะทำให้รูปมีมิติ แสดงพุทธประวัติร่วมกับบริบทการเป็นเมืองท่าของสงขลาในอดีต ที่สะท้อนวิถีชีวิตของชาวเมืองร่วมกับชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขายและอยู่อาศัยในพื้นที่ อีกทั้งการแกะสลักหินแกรนิตด้วยลายลายวรรณกรรมจีนที่มีความวิจิตรงดงาม ตกแต่งร่วมกับสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ภายในบริเวณวัด ดังตัวอย่างภาพประกอบในตาราง 1

ด้านเศรษฐกิจ : วัดมีต้นทุนมรดกวัฒนธรรม กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าสงขลา เอื้อต่อการจัดให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อเศรษฐกิจในระดับย่าน เช่น ทำให้เกิดร้านค้า ร้านอาหาร ร้านสังฆภัณฑ์ หรือการปรับปรุงที่พักอาศัยให้เป็นโรงแรม บ้านเช่า เพื่อรองรับการท่องเที่ยว

จากการประเมินคุณค่าวัดมณีมาวาสวรวิหารข้างต้น สามารถอธิบายได้ถึงความสอดคล้องตามแนวทางการนำเสนอสงขลาเป็นมรดกโลก ซึ่งสะท้อนคุณค่าอันโดดเด่นเป็นสากล มีความเชื่อมโยงในระดับนานาชาติ กล่าวคือ วัดเป็นพื้นที่แสดงออกถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจนเกิดเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม มีองค์ประกอบสำคัญที่แสดงถึงภูมิปัญญาของมนุษย์ในช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่ง เป็นหลักฐานแสดงถึงพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานที่เกี่ยวข้องกับทะเลสาบสงขลา จากการเป็น

เมืองท่าที่สำคัญในอดีต ถ่ายทอดผ่านโบราณสถาน โบราณวัตถุที่ปรากฏภายในบริเวณวัด รวมถึงตำแหน่งที่ตั้งของวัดยังเชื่อมโยงกับลักษณะการวางผังเมือง และการออกแบบภูมิทัศน์เมือง

ตาราง 1 ตัวอย่างการวิเคราะห์องค์ประกอบสำคัญภายในวัดมัสยิดมาวาสวิหาร

ช่องที่ 1	ช่องที่ 2	การวิเคราะห์
		ช่องที่ 1 หน้าบันแบบไทยประเพณี สืบทอดมาแต่อยุธยา นิยมในสมัย ร.3 สืบถึงวัดที่กษัตริย์ทรงสร้างหรืออุปถัมภ์ ช่องที่ 2 ชุมประตุน้ำต่าง ทรงมงกุฎนิยมในสมัย ร. 4 ด้วยต้นทุนมรดกทางวัฒนธรรม ทำให้วัดมัสยิดมาวาส เป็นพื้นที่ศึกษาเรียนรู้ของเยาวชน รวมถึงนักวิชาการที่สนใจประวัติศาสตร์
		ช่องที่ 1 พระวิหารวัดมัสยิดมาวาส และช่องที่ 2 มัสยิดอุสาสนอิสลาม มีลักษณะคล้ายคลึงกัน สืบเนื่องจาก ชุมประตุน้ำต่างทรงโค้ง (arch) แบบตะวันตก สะท้อนความเชื่อมโยงในระดับเมือง ด้วยมูลเหตุและปัจจัยทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งปรากฏในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น พัทลุง นครศรีธรรมราช ภูเก็ต
		ช่องที่ 1 หินแกรนิตสลักลวดลายจีน ตรงฐานพระอุโบสถ และตัวอักษรจารึกเรื่องราวจีน และ ช่องที่ 2 ภูมิทัศน์จีน แสดงให้เห็นถึงการได้รับอิทธิพลจากจีนได้อย่างเด่นชัด ด้วยภูมิศาสตร์ที่ตั้งของสงขลาซึ่งเป็นท่าเรือมาแต่อดีต การเข้ามาของชาวจีนจึงเกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม
		จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ พ.ศ.2406 (อายุ 157 ปี) สะท้อนสังคมพหุวัฒนธรรมและบริบทเมืองท่าสงขลาในอดีต ช่องที่ 1 คนแต่งกายแบบตะวันตก ยืนดูมโนราห์ซึ่งเป็นการเล่นพื้นเมืองภาคใต้ ช่องที่ 2 ชายชาวจีนไว้เปียยาว กำลังขายของให้แก่เด็กชายผมจุก
		การศึกษาภาพเก่า เพื่อเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ โดยทั้งสองรูปเปรียบเทียบมุมมองสู่พระอุโบสถ ในอดีตกับปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น จำนวนต้นไม้ และการปรับภูมิทัศน์
		การศึกษาโครงการในอนาคต เช่น โครงการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์หลังใหม่มีแนวคิดสร้างเชื่อมต่อกับอาคารหลังปัจจุบัน ซึ่งต้องพิจารณาว่าส่งผลกระทบใด และทำให้เสียแนวแกนตามคติการวางผังเดิมหรือไม่

หลังจากสำรวจข้อมูลทางกายภาพ และพบความเชื่อมโยงของวัดในระดับเมือง รวมถึงคุณค่าซึ่งสะท้อนการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจากต่างชาติแล้ว จึงได้นำเอาแนวทางการพิจารณาตามเกณฑ์มรดกโลก ได้แก่ การพิจารณาความแท้

ดั้งเดิม ความครบถ้วนสมบูรณ์ รวมถึงการศึกษาแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ มาเป็นแนวทางสำหรับการประเมินพื้นที่เป็นลำดับต่อไป มีผลการประเมินดังนี้

การศึกษากายภาพ รูปแบบ วัสดุ รวมถึงจิตวิญญาณ เพื่อพิจารณาความแท้และดั้งเดิมของวัด พบว่ามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ในบริเวณวัดได้รับการบูรณะซ่อมแซม และเก็บข้อมูลโดยกรมศิลปากร จากการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน การบูรณะทำให้สูญเสียความแท้ด้านวัสดุไปบ้าง แต่ยังคงรูปแบบเดิมไว้

สำหรับการพิจารณาความครบถ้วนสมบูรณ์ พบว่าองค์ประกอบที่แสดงถึงรูปแบบศิลปะอยุธยาไม่ชัดเจน และมีข้อมูลไม่เพียงพอ จึงดำเนินการพิจารณาองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งเป็นรูปแบบต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา มีรูปแบบตามพระราชานิยม (ร.3 - ร.4) ซึ่งพบว่ายังมีความครบถ้วนสมบูรณ์ โดยศึกษาจากประวัติการก่อสร้าง รวมถึงผังบริเวณวัดที่สืบค้นได้ เช่น ผังโนนที่ดินวัดได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 6

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภายในบริเวณวัด ด้านกายภาพ 1) การปรับเปลี่ยนพื้นที่วัดตามการใช้งานในปัจจุบัน การเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้ต้องเพิ่มจำนวนที่นั่ง จำนวนห้องน้ำ อำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว การก่อสร้างอาคารใหม่ เช่น กรณีสถาปัตยกรรม ซึ่งต้องพิจารณาว่าส่งผลกระทบต่อคตินามวงศ์วัดหรือไม่ 2) การเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อม เช่น การเกิดภัยพิบัติตามธรรมชาติ การเสื่อมสภาพของวัสดุตามกาลเวลา 3) การบูรณะซ่อมแซม การเปลี่ยนวัสดุดั้งเดิมซึ่งไม่มีผลิตแล้ว เช่น กระเบื้องเกาเขยอ ปูนดำโบราณ ส่งผลต่อความแท้ แต่ยังไม่ปรากฏการต่อเติมองค์ประกอบใหม่ใด ๆ เข้ากับอาคารเก่าแก่ทรงคุณค่า มีเพียงการบูรณะซ่อมแซมตามรูปแบบเดิม เช่น การบูรณะพระอุโบสถในปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากปัญหาการรั่วซึมของหลังคาที่ชำรุดทรุดโทรม

สรุปและอภิปรายผล

สรุปผลการประเมินคุณค่าวัดมณีมาวาส เมื่อนำมาพิจารณาตามเกณฑ์ที่จะนำเสนอสงขลาเป็นมรดกโลก ข้อที่ 2 คือการแสดงออกถึงคุณค่า ภูมิปัญญาจากนานาอารยธรรมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ปรากฏสถาปัตยกรรม ภูมิปัญญา ศิลปะขนาดใหญ่ การออกแบบผังเมือง ภูมิทัศน์ และข้อที่ 5 เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นสะท้อนพันธุวัฒนธรรม ประเพณีนิยม และการตั้งถิ่นฐานอันเชื่อมโยงกับทะเลสาบสงขลา ซึ่งเสื่อมสลายได้ง่ายจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและกาลเวลา สามารถอธิบายความสอดคล้องตามเกณฑ์ กล่าวคือ การสะท้อนความเชื่อมโยงการวางผังวัดในบริบทเมืองเก่าสงขลา การหันหน้าวัดสู่ทะเลสาบสงขลา อีกทั้งองค์ประกอบสำคัญบางประการในบริเวณวัด แสดงว่าได้รับอิทธิพลและมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะจีน เช่น ภูมิปัญญากระเบื้องดินเผา หินแกรนิต ถูกนำมาเป็นวัสดุในการก่อสร้าง เป็นต้น

นอกจากนี้ศาสนสถาน ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมือง มีรูปแบบศิลปกรรมที่บ่งบอกถึงการได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากต่างชาติ ควรทำการศึกษาและประเมินเพื่อยืนยันถึงคุณค่าให้ชัดเจน และเมื่อสามารถอธิบายเมืองเก่าสงขลาว่ามีคุณค่าความโดดเด่นเป็นสากลได้แล้ว ต่อไปจึงทำการเปรียบเทียบกับแหล่งมรดกโลกอื่น ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าในระดับที่ชัดเจนขึ้น ตัวอย่างที่น่าสนใจ เช่น เมืองหลวงพระบาง มีความโดดเด่นจากความเจริญด้านพุทธศาสนา ยังคงปรากฏวิถีชีวิตชาวเมืองที่น่าสนใจ มีความเสี่ยงต่อผลกระทบจากการเป็นเมืองท่องเที่ยว คล้ายคลึงกับสถานการณ์ และบริบทของเมืองเก่าสงขลาในปัจจุบัน

จากการวิจัยครั้งนี้ยังพบอีกว่า ผลการประเมินพื้นที่อาจไม่สอดคล้องตามเกณฑ์การพิจารณาเพื่อเป็นมรดกโลกในทุกพื้นที่ แต่ข้อมูลที่ได้จากการประเมินนั้น เป็นประโยชน์ในการพิจารณาเปรียบเทียบคุณค่าให้กับพื้นที่อื่น ๆ ได้ นอกจากนี้ผลจากการศึกษารวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ กายภาพที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์พื้นที่ ยังสามารถเป็นข้อมูลประกอบการจัดทำแนวทางบริหารจัดการสำหรับปกป้องคุ้มครองพื้นที่ได้อีกด้วย

สรุปแนวทางการประเมินคุณค่าสำหรับศาสนสถานอื่น ๆ ในเมืองเก่าสงขลา

- (1) การระบุพื้นที่ซึ่งสะท้อนว่ามีคุณค่าในเบื้องต้น และเห็นว่าควรมีการศึกษาเพื่อทำการประเมินโดยละเอียด โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการคัดเลือกพื้นที่ดังกล่าว
- (2) ประเมินพื้นที่นั้นด้วยเกณฑ์การพิจารณาซึ่งปรับมาจากเกณฑ์การพิจารณาเป็นมรดกโลก ดังนี้
 - ความมีคุณค่าของพื้นที่ : โดยมีเป้าหมายเพื่อพิสูจน์ความมีคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล ความเชื่อมโยงของศาสนสถานที่แสดงว่ามีศักยภาพเพียงพอในการเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมือง หากพบว่าไม่สามารถยืนยันคุณค่าที่เพียงพอ สามารถยุติการประเมินในประเด็นถัดไปได้ และคัดเลือกพื้นที่มาทำการประเมินใหม่
 - ความแท้และดั้งเดิม : เพื่อพิจารณาสิ่งปลูกสร้างสำคัญภายในศาสนสถานว่ายังมีรูปแบบ วัสดุ และการใช้ประโยชน์ที่ตอบสนองด้านจิตวิญญาณของพื้นที่ตามความแท้ดั้งเดิมหรือไม่ หรือถูกปรับปรุงซ่อมแซมไปเมื่อใด จึงต้องการศึกษาจากประวัติการก่อสร้าง บุรณะซ่อมแซม การต่อเติม และอาจใช้เทคนิคตรวจสอบอื่น ๆ ร่วมด้วย เช่น การตรวจสอบอายุของวัสดุ เป็นต้น
 - ความครบถ้วนสมบูรณ์ : โดยจะต้องศึกษาองค์ประกอบในแต่ละศาสนสถาน ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปตามคติความเชื่อ รูปแบบการประกอบพิธีกรรม รวมถึงประวัติการก่อสร้าง
 - แนวโน้มต่อการเปลี่ยนแปลง : ศึกษาจากโครงการต่าง ๆ ที่มีผลต่อกายภาพของพื้นที่ เพื่อพิจารณาถึงความเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่า และควรหาแนวทางป้องกัน เพื่อรับมือความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวให้ทัน่วงที เพราะการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบที่สำคัญย่อมส่งผลต่อการนำเสนอเป็นมรดกโลก
- (3) สรุปผลการประเมิน ซึ่งจะสามารถตอบได้ว่าพื้นที่ที่ทำการประเมินนั้น มีคุณค่าในการพิจารณาให้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองต่อการเป็นมรดกโลกได้อย่างไร

ข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์กรณีศึกษาวัดมณีมาวาสวรวิหาร ทำให้ค้นพบว่าการศึกษาศาสนสถานซึ่งอยู่ในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาจะสามารถขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกตามเกณฑ์ข้อที่ 2 และ 5 ได้นั้น ต้องคำนึงถึงความโดดเด่นเป็นสากลที่สำคัญ และจะต้องแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์เฉพาะทางพื้นที่ของศาสนสถานในบริบทเมืองเก่าสงขลา จึงมีแนวทางในการประเมินเพื่อยืนยันคุณค่าดังกล่าวด้วยการพิจารณาประเด็นสำคัญ 2 ประการดังต่อไปนี้

1. ศาสนสถานจะต้องมีสิ่งสะท้อน และยืนยันได้ถึงความเป็นพหุวัฒนธรรม ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งจากในพื้นที่ และจากต่างชาติ ผ่านองค์ประกอบ เช่น วัสดุ รูปแบบอาคาร ศิลปกรรมที่ปรากฏภายในพื้นที่นั้น ๆ
2. ศาสนสถานจะต้องมีหลักฐานที่แสดงได้ถึงเชื่อมโยงระหว่างตำแหน่งที่ตั้งกับบริบทเมืองเก่าสงขลา ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับการตั้งถิ่นฐานที่เชื่อมโยงกับทะเลสาบสงขลา

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ได้แก่ 1) เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการร่วม ที่มาจากตัวแทนผู้ดูแลแต่ละศาสนสถาน ทั้งกรรมการวัด ศาลเจ้า มัสยิด ร่วมกันทำหน้าที่ตรวจสอบปรึกษาหารือก่อนดำเนินการใด ๆ โดยเฉพาะเหตุที่จะส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของศาสนสถาน 2) การสร้างการมีส่วนร่วมจากคนในพื้นที่ทำหน้าที่ดูแลแหล่งโบราณสถานในศาสนสถานได้ในเบื้องต้น เช่น การให้ข้อมูลเชิงคุณค่าโดยคนในชุมชนเอง และ 3) หน่วยงานปกครองท้องถิ่น ควรมีบทบาทในการควบคุมและส่งเสริมด้านนโยบาย เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ทางกายภาพ ในการที่จะรักษาคุณค่าความแท้ดั้งเดิม (authenticity) และบูรณภาพ (integrity) ของศาสนสถานในเมืองเก่าสงขลาไว้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2545). *หนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา*. กรุงเทพฯ: องค์การการค้าของคุรุสภา.
- กรมศิลปากร. (2556). *ทำเนียบนามแหล่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนใต้ (โบราณสถานในจังหวัด สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล)*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เกรียงไกร เกิดศิริ และ นันทวรรณ ม่วงใหญ่. (2559, มกราคม-ธันวาคม). การกำหนดคุณค่าตามเกณฑ์การพิจารณาแหล่ง มรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป (กลุ่ม CLMV): การสังเคราะห์ความรู้เพื่อเป็นแนวทางสำหรับ ราชอาณาจักรไทย. *วารสารหน้าจั่ว*, 30, G43-G60.
- ชูวิทย์ สุจนาย. (2552). *การอนุรักษ์เมือง*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. (2559). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ธีระยุทธ สุลักษณ์. (2554). *พระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา พ.ศ.2318-2444*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป, มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- ศุภรัตน์ เพชรสกุลวงศ์. (2554). *การศึกษาสถาปัตยกรรมในเขตเมืองเก่าสงขลา*. สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2556). *ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ คุ้มครองแหล่งมรดกโลก เล่มที่ 3 การเตรียมการขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลก*. กรุงเทพฯ: บริษัท โมนิกราฟ สตูดิโอ จำกัด.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2561). *คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและ แหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก*. กรุงเทพฯ: อี.ที.พับลิชชิง.
- Australia ICOMOS. (2013). *Burra Charter & practice notes*. Retrieved 2019, July 15, from <https://australia.icomos.org/publications/burra-charter-practice-notes/>
- Brown, Jessica & Hay-Edie, Terence. (2014). *Engaging local communities in stewardship of world heritage a methodology based on the COMPACT experience*. Paris: UNESCO.
- UNESCO World Heritage Centre. (2005). *Town of Luang Prabang*. Retrieved 2019, July 15, from <https://whc.unesco.org/en/list/479/>
- UNESCO. (2017). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention*. Paris: UNESCO.